विमात्रवृत्तित्वे सति चेष्टावद्वृत्तिजातिमत्त्वं। हस्तत्व-पृथिवीत्वद्रव्यत्वसत्तादिवारणाय सत्यन्तम्। घटत्वादिवारणाय चेष्टावद्वृत्तीति। घटशरीरसंयोगादिवारणाय जातीति। मनुष्यत्वचैत्रत्वादिजातिमादाय मानुषादि-शरीरे लक्षणसमन्वयः। वृक्षादावपि चेष्टा अस्त्येव आध्यात्मिकवायुसम्बन्धात् अन्यथा भग्नक्षतसंरोहणादिकं न स्यात्। कल्पभेदेन नृसिंहशरीरस्य नानात्वात् नृसिंह-त्वजातिमादाय तत्र लक्षणसमन्वयः नतु शरीरत्वं जातिः पृथिवीत्वादिना सङ्करात् नापि चेष्टाश्रयत्वम् निश्चेष्ट-शरीरेऽव्याप्तेः।

"इदानीं शरीरस्य त्रैभौतिकत्वचातुर्भौतिकत्वप्रवादं निराकर्त्तुमाह" उपस्करवृत्तिः।

"प्रत्यक्षाप्रत्यक्षाणां संयोगस्याप्रत्यक्षत्वात् पञ्चात्मकं न विद्यते" सू०

"यदि गन्धक्लेदपाकव्यूहावकाशदानेभ्यः पाञ्चभौतिकं शरीरं भवेत् तदाऽप्रत्यक्षं भवेत् यथा प्रत्यक्षाप्रत्यक्षाणां वायुवनस्पतीनां संयोगोऽप्रत्यक्षस्तथा शरीरमप्यप्रत्यक्षं स्यादिति दृष्टान्तद्वारकं सूत्रं, पञ्चात्मकं न विद्यत इति शरीरमिति शेषः। क्लेदपाकादयस्तु उपष्टम्भकजलानलगता एव, चातुर्भौतिकमप्येवम्। नन्वस्तु त्रैभौतिकम्, त्रयाणां भूतानां प्रत्यक्षत्वादिति चेन्न विजातीयारम्भस्य प्रतिषेधात्। एकस्य गुणस्यावयविनि गुणानारम्भकत्वात्। तथा च यदि पृथिवी-जलाभ्यामारम्भः स्यात्! तदा तदारब्धमगन्धमरसञ्च स्यात्! एवं पृथिव्यनलाभ्यामगन्धमरूपमरसञ्च स्यात्! पृथिव्यनिला-भ्यामगन्धमरसमरूपमस्पर्शञ्च स्यादित्याद्यूह्यम्" उ०वृत्तिः

"गुणान्तराप्रादुर्भावाच्च न त्र्यात्मकम्" सू०।

"पृथिव्यप्तेजसां प्रत्यक्षाणामेवारब्धं शरीरं प्रत्यक्षं स्यादपि यदि तत्र गुणान्तरं कारणगुणपूर्व्वकं प्रादुर्भवेत्, न त्वेत-दस्ति एकस्य गन्धादेरनारम्भकत्वस्योक्तत्वात् तथाच न त्र्यात्मकमपि शरीरं न रूपवद्भूतत्रयारब्धमपीत्यर्थः। कथं तर्ह्येकस्मिन्नेव शरीरे पाकादीनामुपलम्भः? इत्यत आह" वृत्तिः। "अणुसंयोगस्त्वप्रतिषिद्धः" सू० "मिथः पञ्चानां भूतानां परस्परमुपष्टम्भकतया संयोगो न निषिध्यते, किन्तु विजातीययोरण्वोर्द्रव्यं प्रत्यसमवायि-कारणं संयोगो नेष्यते। तथाच तदुपष्टम्भात् पाकादीनां शरीरे भवत्युपलम्भ इति तर्हि किंप्रकृतिकमिदं मानुषश-रीरम्? इत्यत्र गोतमीयं सूत्रमुपतिष्ठते "पार्थिवं तद्वि-शेषगुणोपलब्धेः" (पाठान्तरम्) पृथिवीविशेषगुणो गन्धो मानुषशरीरे आनाशमनपायी दृश्यते, पाकादयस्तु शुष्क-शरीरे नोपलभ्यन्ते इति तेषामौपाधिकत्व गन्धस्य स्वा-भाविकत्वमिति पार्थिवत्वव्यवस्थितेः" उपस्करवृत्तिः।

वेदान्तिनस्तु मनुष्यादिकायस्य पाञ्चभौतिकत्वमेव प्रति-पेदिरे। तच्च प्रमेयविवरणोपन्यासे उक्तं तच्च ६६४पृ० दर्शितम्। चार्वाकास्तु कायस्यैव भोक्तृत्वं मन्यन्ते तन्मतं तत्रैव निराकृतं तच्च ६६४पृ० दर्शितम्।

अत्रेदमभिधीयते। प्राधान्येन यद्येकैकभूतारब्धत्वं तथापि कस्य मानवदेहारम्भकत्वम् तद्विवेचनीयम्। प्रागुक्तसु-श्रुतवाक्येन या० वाक्येन प्रत्यक्षेण अवरोहशब्दे ४४०पृ० दर्शितशा०सूत्रभाष्येण वक्ष्यमाणैतरेयश्रुत्या च शुक्रशोणि-तयोरेव योनिनिषेकेण चेतनाधिष्ठाने देहारम्भस्योक्त-त्वात् शुक्रशोणितयोरुपादानत्वं युक्तं ताभ्यामेव देहा रम्भणात् शुक्रशोणितोपादानत्वात् देहस्याप्यत्वं शुक्रस्य तैजसत्वात् तैजसत्वञ्च युक्तं, श्रुतौ "वेत्थ यथा सौम्य! पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसोभवन्तीति" प्रश्ने "इति तु पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवन्तीति" प्रतिवचने च छा० उ० पुरुषशब्दवाच्यदेहेन्द्रियसंघातस्य अम्मयत्वमुक्तम् शुक्रस्य च व्रीह्यन्नोपादनकत्वेन पार्थि-वत्वमपि "आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" इति मनुना प्राग्दर्शितेन याज्ञ० वचनेन च अन्नोपादान-कत्वस्योक्त्या च पार्थिवत्वसिद्धेः। तथा च भूयस्त्वेन त्र्यात्म-कत्वमेव मानवदेहानां युक्तम् अतएव "त्र्यात्मकत्वात्तु भूय-स्त्वात्तद्व्यपदेशः" शा० सू० त्र्यात्मकत्वमेवोक्तं तेन पाञ्च-भौतिकत्वोक्तिरितरभूतोपष्टम्भकतामात्राभिप्राया। श्रुत्या बलवदागमेन विरोधात् कायस्य एकभूतारब्धत्वानुमानं नरशिरःकपालशुचित्वानुमानवत् न प्रसरति। ६६४पृ० दर्शितविवरणोपन्यासोक्तदिशा पाञ्चभौतिकत्ववत् त्रैभौ-तिकत्वस्याप्युपपत्तेरिति।

गर्भत उत्पत्तिप्रकारः ऐतरयोपनिषदि तद्भाष्ये च दर्शितो यथा—

"पुरुषे ह वा अयमादितो गर्भो भवति। यदेतद्रेतस्तदेतत् सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यस्तेजः सम्भृतमात्मन्येवात्मानं बिभर्त्ति। तद्यदा स्त्रियां सिञ्चत्यथैतज्जनयति तदस्य प्रथमं जन्म।

तत् स्त्रिया आत्मभूयं गच्छति यथा स्वमङ्गं तथा। तस्मादेनां न हिनस्ति सास्यैतमात्मानमत्र गतं भावयति।

सा भावयित्री भावयितव्या भवति तं स्त्रीगर्भं बिभर्त्ति सोऽग्र एव कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयति। स यत् कुमार